

KƏRPİCLİTƏPƏDƏ AŞKAR EDİLMİŞ ŞÜŞƏ MƏMULATLARI

Vaqif ƏSƏDOV,

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, t.ü.f.d.,
vaqif-amea@mail.ru,

Gülpəri ƏHMƏDOVA,

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutunun elmi işçi,
qulperi_akhmedova@mail.ru

Xülasə. Məqalə Kərpiclitəpə orta əsr abidəsində aparılmış arxeoloji qazıntılara həsr olunmuşdur. Məqalədə qazıntılar gedişində aşkar olunmuş müxtəlif formalı və təyinatlı şüşə məmulatlar haqqında geniş və ətraflı məlumat verilir.

Bu tapıntılar şüşə qabların, flakonların, qədəhlərin və s. fraqmentlərindən ibarətdirlər. Həmçinin şüşə muncuq və üzüklərə də rast gəlinmişdir. Məqalədə ayrıca olaraq fraqmentlər, bəzən isə bütöv şəkildə tapılmış çoxsaylı qolbaqlar nəzərdən keçirilmişdir.

Kərpiclitəpə abidəsindən olan şüşə məmulatlar məişətdə istifadə olunmuşdur. Onların içərisində həmçinin ətriyyat və dərman mayeləri də saxlanılmışdır. Orta əsrlərdə kəsikdə dəyirmi, oval və ya üçbucaq formalı, hamar və ya burma səthli şüşə qolbaqlar geniş yayılmışdı. Məqalədə bu məmulatların Azərbaycanın daha erkən və sinxron orta əsr abidələrində aşkar olunmuş analoqları xatırlanır.

Aparılmış tədqiqatlar və əldə olunmuş arxeoloji materialların təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, Kərpiclitəpə abidəsində aşkar olunmuş şüşə məmulatlar bu abidənin mövcud olduğu bütün müddət boyu (XI-XIII əsrlər) istifadə edilmişlər və inkişaf etmiş orta əsrlərdə Azərbaycan əhalisinin məişət mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olmuşlar.

AÇAR SÖZLƏR: Goranboy, Borsunlu, Kərpiclitəpə, arxeoloji qazıntılar, orta əsrlər, şüşə məmulatları.

Вагиф Асадов, Гульпари Ахмедова

СТЕКЛЯННЫЕ ИЗДЕЛИЯ, ОБНАРУЖЕННЫЕ НА КЕРПИДЖЛИТЕПЕ

Резюме. Статья посвящена археологическим раскопкам, проводившимся на средневековом памятнике Керпиджлитепе. В статье широко и подробно описываются стеклянные изделия, разнообразной формы и назначения, обнаруженные в процессе раскопок.

Эти находки состояли из фрагментов стеклянных сосудов, флакон, бокалов и т.д. Попадались также стеклянные бусы и кольца. В статье отдельно рассматриваются многочисленные стеклянные браслеты, найденные в фрагментарном, а иногда и в целом виде.

Стеклянные изделия с памятника Керпиджлитепе использовались в быту. В них также хранились парфюмерные и лекарственные жидкости. В средних веках широкое распространение получили стеклянные браслеты, круглые, овальные или же треугольные в сечении, с гладкой или витой поверхностью. В статье упоминаются аналоги этих изделий, обнаруженные на более ранних и синхронных средневековых памятниках Азербайджана.

На основе проведенных исследований и анализа полученных археологических материалов было определено, что стеклянные изделия, обнаруженные на памятнике Керпиджлитепе, использовались на всем протяжении существования этого памятника (XI-XIII вв.) и были неотъемлемой частью бытовой культуры населения Азербайджана в развитых средних веках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Геранбой, Борсунлу, Керпиджлитепе, археологические раскопки, средние века, стеклянные изделия.

Vagif Asadov, Gulpari Ahmadova

GLASSWARE DISCOVERED AT KERPIJLITEPE

Summary. The article is devoted to the archaeological excavations carried out at the medieval monument of Kerpijlitepe. The article describes extensively and in detail the glass products, of various shapes and purposes, discovered during excavations.

These findings consisted of fragments of glass vessels, bottles, glasses, etc. There were also glass beads and rings. The article separately examines numerous glass bracelets found in fragmentary, and sometimes in a whole form.

Glass products from the Kerpijlitepe monument were used in everyday life. Perfume and medicinal liquids were also stored in them. In the Middle Ages, glass bracelets, round, oval or triangular in cross-section, with a smooth or twisted surface, became widespread. The article mentions analogues of these products found on earlier and synchronous medieval monuments of Azerbaijan.

Based on the conducted research and analysis of the obtained archaeological materials, it was determined that the glass products found on the Kerpijlitepe monument were used throughout the

existence of this monument (XI-XIII centuries) and were an integral part of the everyday culture of the Azerbaijani population in the developed Middle Ages.

KEYWORDS: Goranboy, Borsunlu, Kerpijlitepe, acrhaeological excavations, the medieval period, glassware.

Kərpiclitəpə abidəsi Goranboy rayonunun Borsunlu kəndi ərazisində yerləşir. İnkişaf etmiş orta əsrlər (XI-XIII) dövrünə aid olan bu abidə qəsr tipli yaşayış yeridir. Çox da hündür olmayan təpə üzərində yerləşən, qala divarları və bürclərlə əhatə olunan bu yaşayış yerinin arxeoloji qazıntıları zamanı külli miqdarda maddi mədəniyyət nümunələri əldə edilmişdir. Bunların içərisində şüşə məmulatlarına da rast gəlinir. Bu məmulatlar əsasən şüşə qab fraqmentlərindən və qolbaq qırıqlarından ibarətdir. Qolbaqlar bəzi hallarda bütöv şəkildə aşkar olunmuşlar.

Məlumdur ki, Azərbaycan ərazisində hələ son antik və ilk orta əsrlər dövründən şüşə istehsal edilməyə başlanmışdı. Qafqaz Albaniyasına aid olan bir çox abidələrdə, o cümlədən Mingəçevirin erkən orta əsr abidələrində [1], İsmayılı [2, s.71, şəkil 2], Ağdaş [3, tablo 3, 4] rayonlarında, Xınıslıda [4; 5], Şamaxının torpaq qəbirlərində [6, s.128], Mingəçevir [7, tablo XXXIV], Şərgah [8], Qarqucaq [9], Çərmədli [10] nekropollarında çoxlu sayda şüşə məmulatlara rast gəlinmişdir. Bunların bir qismi xarici ölkələrdən (ən çox Suriyadan) gətirilsə də digər bir qismi yerli istehsal məhsuludurlar.

Şüşə məmulatlar bir tərəfdən sənətkarlıq istehsalının məhsuludurlar və buna görə də onda dövrünün bütün istehsal proseslərinin xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır. Digər tərəfdən onlar həm də öz bədii-estetik xüsusiyyətləri olan məişət əşyalarıdır. Süsə məmulatlarına get-gedə artan tələbat inkişaf etmiş orta əsrlər dövründə bu sənət sahəsinin daha da yüksəlişinə və geniş yayılmasına gətirib çıxartdı. Bunu orta əsr arxeoloji abidələrinin qazıntıları zamanı əldə edilmiş çoxsaylı və müxtəlif çeşidli şüşə qab tapıntıları da sübut edir.

Kərpiclitəpə abidəsindən əldə olunmuş şüşə məmulatları da yüksək bədii zövqlə hazırlanmaları və keyfiyyəti baxımından xüsusi diqqət cəlb edirlər. Bu məmulatları təyinatına və funksiyasına görə iki qrupa aid edə bilərik: bəzək əşyaları və məişətdə işlədilən qablar.

Bilərziklər. Kərpiclitəpədə aşkar olunmuş tapıntılar arasında əsasən bilərziklərlə təmsil olunan şüşə məmulatı yüksək keyfiyyəti ilə diqqəti çəkir. Bilərziklər hamar və ya Burma səthli olub müxtəlif rəngdədir. Ümumiyyətlə, 1200 dərəcə temperaturda bişirilmiş dəmir və mis oksid qatışıqlı yaşıl, kükürd və daş kömür qatışıqlı sarı, marqans oksidi qatışıqlı qara rəngli bilərziklər orta əsr abidələrində ən çox rast gəlinən bəzək əşyalarıdır. Böyük ölçüdə olanlarla yanaşı uşaqlar üçün hazırlanmış kiçik ölçülülərə də təsadüf olunur. Analoji bilərziklərə Goranboy [11], Şamaxı [12], Şəmki [13, s.406-431] və digər rayonların ərazisində tədqiq olunmuş orta əsr yaşayış yerlərində rast gəlinmişdir. Şüşə bilərziklər XI-XII əsrlərdə Şərqi Avropada və Rusiyada da meydana gəlmişlər [14, s.118]. Şəmki şəhər yerində qara rəngli bilərziklər üstünlük təşkil edirlər [14]. Qeyd edək ki, eyni halla biz Kərpiclitəpə qazıntılarında da üzləşirik. Burada aşkar olunmuş 130-dək qolbaqdan 78-i qara, digərləri isə yaşıl, qəhvəyi, ağımtıl, sarımtıl, boz, göy və mavi rəngdədirlər. Bir halda bənövşəyi və albalı rəngli qolbaqlara da təsadüf olunmuşdur. Bəzən onların üstü gümüşü və qızılı rəngli zərlə örtülmüş olur. Əldə olunmuş qolbaqlardan birinin özəyi qara rəngli şüşədir. Ətrafi çəhrayı maddə ilə örtülmüşdür.

Şəkil 1. Şüşə bilərzik, muncuq və qab fraqmentləri

Qolbaqların üstü hamar və ya burmalıdır. Bəzi qolbaqların üstü şırımlıdır. Onların en kəsiqləri əsasən dəyirmi və ya ovaldır (şəkil 1.1-2, 4). Lakin en kəsiyi lentvari olan qolbaq fraqmentlərinə də rast gəlinmişdir. Qolbaqlardan birinin en kəsiyi dördkünc formalıdır. Ümumiyyətlə, orta əsrlərdə kəsikdə dəyirmi, oval və ya üçbucaq formalı, hamar və ya burma səthli şüşə qolbaqlar geniş yayılmışdır. Qeyd edək ki, qazıntılar zamanı şüşə muncuqlara (şəkil 1.3) və üzüyə də təsadüf olunmuşdur.

Şüşə qablar. Kərpiclitəpə qazıntıları zamanı şüşə qab nümunələrin fraqmentlərinə də rast gəlinmişdir. Bunlar flakon, piyalə, qədəh və s. tipli qabların qırıqlarıdır. Kərpiclitəpə abidəsindən olan şüşə məmulatlar məişətdə istifadə olunmuşdur. Onların içərisində həmçinin ətriyyat və dərman mayeləri də saxlanılmışdır. Bunlardan limon rəngli miniatür ölçülü yastı qab oturacağını (şəkil 1.5), tünd yaşıl rəngli silindrik formalı miniatür qab gövdəsinin fraqmentini, sarımtıl-şəffaf (şəkil 1.6), yaşıl və sarımtıl-yaşıl (şəkil 2.1) rəngli halqavari dabanlı qab oturacaqlarını, açıq yaşıl rəngli kiçik həcmli, nazik divarlı, altı içəriyə doğru batıq olan şüşə qab oturacağını və s. nümunə gətirmək olar. Bir halda üzərindən üfüqi istiqamətdə göy rəngli 3 nazik qabarıq zolaq keçən qab oturacağına rast gəlinmişdir (şəkil 4.2). Aşkar olunmuş kiçik həcmli bir qab oturacağı oval formalıdır (şəkil 4.6). Flakon tipli qabların boğazları adətən boruvari formadadır (şəkil 8.6).

Bəzi hallarda qabların gövdələrini və boğazlarını tilli (şəkil 7.5; şəkil 8.4) və ya şırımlı (şəkil 8.3) xətlər dövrələyir.

Əldə olunmuş qapaq dəstəyinin başlığı yuvarlaq formalıdır. Alt hissəsində deşik var (şəkil 4.5). Yaşıl rəngli daha bir ağız fraqmenti ağız kənarı çölə qatlanmış şüşə qaba məxsusdur (şəkil 4.3). Tapıntılardan biri kiçik həcmli qab lüləyinin bir hissəsidir. Kəsik dairəvi olub üstü bir qədər yastılanmışdır. Üfüqi istiqamətdə uzanaraq getdikcə yuxarıya meyillənir (şəkil 2.3).

Şəkil 2. Şüşə məmulatlar

Şəkil 3. Şüşə qab nümunələri

Şəkil 4. Şüşə məmulatları

Şəkil 5. Şüşə qablara məxsus oturacaq fraqmentləri

Şəkil 6. Şüşə qab nümunələrindən fraqmentlər

Şəkil 7. Şüşə qabların müxtəlif hissələri

Şəkil 8. Şüşə nümunələr

Analoji qablar və onların qırıqları orta əsr Azərbaycanın, demək olar ki, bütün şəhər və kənd tipli yaşayış yerlərinin qazıntıları zamanı da aşkar olunmuşdur. Şübhəsiz ki, bu şüşə məmulatların çox hissəsi Gəncə və Şəmkir şəhərlərindən gətirilmədir. Şüşə qolbaqlar Qəbələ [15, s.289, şək. 17, 5], şüşə muncuqlar Zərdab [16, s.65] və Faxralıda da [17, s.93] tapılmışdır. Bundan əlavə, müxtəlif tip qablara aid şüşə qırıqlar da tapılmışdır. Bunlar flakon, piyalə, qədəh və s. qabların qırıqlarıdır. Şüşə qolbaqlar Qəbələ [15, s.289, şək. 17, 5] və şüşə muncuqlar Zərdab [16, s.65] rayonu ərazisində, şüşə muncuq və qolbaqlar, şüşə qab oturacağı Faxralı yaşayış yerində [17, s.9] üzə çıxmışlar. Goranboy rayonu ərazisində də şüşə qolbaqlar aşkar edilmişdir [18, 257]. Şüşə qablar və bəzəklər Şəmkir şəhər yerində çoxlu sayda aşkar edilmişdir [14 s.408-431, 456-460].

Beləliklə, feodal qəsri tipli Kərpiclitəpə orta əsr abidəsində əldə olunmuş çoxsaylı arxeoloji tapıntılar içərisində şüşə məmulatların da yer tutduğunun şahidi oluruq. Aparılmış tədqiqatlar və əldə olunmuş arxeoloji materialların təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, Kərpiclitəpə abidəsində aşkarlanmış şüşə məmulatlar bu abidənin mövcud olduğu bütün müddət boyu (XI-XIII əsrlər) istifadə edilmişdir və inkişaf etmiş orta əsrlərdə Azərbaycan əhalisinin məişət mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olmuşlar. Kövrək materialdan hazırlanmış bu məmulatlar qırıq vəziyyətdə aşkar olunsalar da çox vaxt onların formalarını və bu formalara uyğun olaraq təyinatlarını müəyyən etmək mümkün olmuşdur. Çox güman ki, nəfis və rəngarəng şəkildə olan bu məmulatlar Gəncədə və Kərpiclitəpə abidəsinə yaxın olan digər orta əsr şəhərlərində istehsal olunmuşlar. Lakin bəzi məmulatların ticarət yoluyla uzaq ölkələrdən gətirilməsi də istisna edilmir. Müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunmuş şüşə məmulatlar inkişaf etmiş orta əsr Azərbaycanının yüksək məişət mədəniyyətinə sahib olmasından xəbər verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Голубкина Т.И. Об одной случайной археологической находке // ДАН Аз. ССР. - т. III, - №10, - 1947, - с. 471-473
2. Пахомов Е.А. Обследования и раскопки кувшинных погребений Азербайджана // Изв. Аз. ФАН СССР. - № 3, - 1939, - с. 70-74
3. Голубкина Т.И. Археологические обследования и раскопки кувшинных погребений в Азербайджане // Изв. АН Аз. ССР. Серия общественных наук. - - №1, 1959, - с. 17-38
4. Хəlilov С.Ə. Хınıсли қədim yaşayış yeri // Azərb. SSR EA–nın Xəbərləri. - İctimai elmlər seriyası. - №3, - 1961, - s. 31-47
5. Nuriyev A.B. Хınıслидан tapılmış şüşə pıyalələr // Azərb. SSR EA–nın Məruzələri. - İctimai elmlər seriyası. - XVIII cild. - №4, - 1962, - s. 89-91
6. Халилов Дж.А. Материальная культура Кавказской Албании (IV в. до н.э. - III в. н.э.). – Баку, - ЭЛМ, - 1985, - 204 с.
7. Qaziyev S.M. Küp qəbirləri albomu. - Bakı, - 1960, - 44 s.
8. Nuriyev A.B. Şərgah küp qəbirləri haqqında // AMM. VII cild. - Bakı, - 1973, - s. 220-232
9. Hüseynov M.M. Goranboy rayonunun Qarqucaq kəndindən aşkar edilmiş küp qəbirləri haqqında. Azərbaycan arxeologiyası və Etnoqrafiyası, 2011, №1 s.31-34.
10. Cəlilov B.M., Quliyev A.A., Hüseynov M.M. Çərmədli nekropolu. - Bakı, - Xəzər Universiteti, - 2013, - 96 s.
11. Ciddi H.Ə. Şamaxı şəhərinin şimalında aşkar edilmiş orta əsr yaşayış yerləri // Azərb. SSR EA Xəbərləri, - Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası, - 1969, - № 3, - s. 49-58
12. Hüseynov M.M., Cəlilov B.M. Orta əsr Daşbulaq yaşayış yeri // Şəmkir: arxeoloji irsi, tarixi və memarlığı. - I Respublika elmi-praktik konfransın materialları. -Bakı, - 2008, - s. 225-238
13. Археология и естественные науки. М.: - Наука, - 1965, 345 с.
14. Dostiyev T.M., Bəşirov R., Mirzəyev R., Hüseynli N.N. Orta əsr Şəmkir şəhəri: arxeoloji qazıntılar və artefaktlar. - Bakı, - Çəşioğlu, - 2013, - 513 s.
15. Cəbiyev Q.C., Abbasova E.İ., Qasımzadə Ə.H.. Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının orta əsrlər dəstəsinin 2016-cı ildə apardığı arxeoloji tədqiqatlar. Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar 2015-2016, Bakı, 2017, s.282-290.
16. Əliyev T. Zərdab orta əsrlərdə. “Elm və təhsil”, Bakı, 2018. 141 s.
17. Cəlilov B. Fəxrli orta əsrlər yaşayış yeri. Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyası № 1, Bakı, 2005, s.92-99.
18. Məmmədov A.M., Əliyev T.V., Allahverdiyeva S.K., Hacıyev G.O. Gəncə arxeoloji ekspedisiyasının 2009-cu ildəki arxeoloji qazıntı və çöl-tədqiqat işləri. Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar 2009, Bakı, 2010, s.257-260.